

Дрогобицький І.І. (Івано-Франківськ)

**НАЦІОНАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ
ДІЯЛЬНОСТІ ЧЕНЦІВ
ЧИНУ СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

У статті аналізується участь ченців Василіянського чину в розвитку національного життя українців Східної Галичини наприкінці ХІХ – на поч. ХХ ст. Звертається увага на особливості трактування василіянами компонентів тодішньої доктрини поступу українського народу, а також практичні методи роботи із соціумом щодо осягнення важливих у контексті національної еволюції завдань. Стверджується, що праця у національній сфері здійснювалася представниками чину паралельно із домінуванням у їхньому середовищі спрямування на посилення духовності серед українського загалу.

Час II пол. ХІХ – поч. ХХ ст. в історії Східної Галичини ознаменований піднесенням рівня національної свідомості серед української спільноти. Вагому роль у цьому процесі відіграла греко-католицька церква (далі – ГКЦ)¹. Священики, ведучи плідну роботу в релігійній, культурно-освітній та господарській сферах, паралельно дбали про розвиток національного руху. Ця праця здійснювалася в умовах існуючих серед греко-католицького кліру суперечностей між прихильниками москвофільства та народовства.

Протилежність позицій щодо майбутнього нації на той час була притаманна також і представникам окремих церковних інституцій. Зокрема єдиному на той час у системі ГКЦ чернецюму утворенню – Чину св. Василя Великого (далі – ЧСВВ). **Мета** запропонованої статті полягає у вивченні етапності, ролі, практичних та теоретичних засад національно-формуючої праці ченців-василіян. Також одним із завдань є, окрім іншого, привернути увагу дослідників до питання причетності чернецтва до розвитку національної свідомості українського народу та її виявів у суспільному житті.

У існуючій **літературі** головний акцент робиться здебільшого на значенні в національному русі або ГКЦ назагал або ж визначних представників греко-католицької ієрархії. На жаль, роль окремих інституцій ГКЦ не висвітлено на належному рівні. Її аналіз залишається здебільшого поза інтересами дослідників. Доробок останніх можна розмежувати на декілька груп. Так, історики радянського періоду вбачали в

¹ *Стоколос Н.Г.* Трансформація греко-католицизму в Австро-Угорській імперії // Людина і світ. – 2002. – № 4. – С. 23-24; *Качор А.* Роль духовенства і церкви в економічному відродженні Західної України // Збірник тисячоліття християнства в Україні 988–1988 / Під ред. О. Барана, О. Геруса. – Вінніпег: Українська вільна академія наук в Канаді, 1991. – С. 92; *Каровець М.* Велика реформа чина св. Василя В. 1882 року: В 4 ч. – Жовква: Вид-во ЧСВВ, 1938. – Ч. 4. – С. 325.

діяльності ГКЦ переважно негативний аспект¹. На противагу такій позиції переважна більшість науковців діаспори, як і дослідники із числа ченців ЧСВВ розглядали греко-католицизм як одну із визначальних складових національної культури українців Східної Галичини. Вони обстоювали тезу про значущість внеску ГКЦ та окремих її представників у розвиток суспільного, культурного та економічного життя краю². У працях істориків із числа ЧСВВ аналіз участі ченців у національному русі теж займає здебільшого другорядне місце³. Водночас варто відзначити, що визначена тематика потребує детальнішої розробки. Адже накопичений попередниками досвід можна з успіхом використовувати для утвердження національної ідеї в сучасності.

З метою кращого відтворення сутності проблеми у статті **використано** не тільки монографічний матеріал, а й тодішню періодику (василіянське видання “Місіонар”) та окремі справи архівних установ Львова (Центральний державний історичний архів України у Львові; відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки Національної академії наук України імені В. Стефаника). На нашу думку, залучення різноманітних джерел уможливить комплексне й об’єктивне вивчення визначеної проблематики.

Представники ЧСВВ, особливо з кінця 80-х рр. XIX ст., займали досить активну позицію в різних сферах національного життя українців краю. Цей період, а також початок XX ст. позначився намаганням духовенства ГКЦ і василіян у тому числі, віднайти свою нішу та способи впливу на соціум в умовах зростання суспільного авторитету світської інтелігенції. У справі національного розвитку василіяни прагнули до піднесення свідомості українського населення через застосування законних методів⁴. При цьому різко засуджувалося пропольське та москвофільське бачення еволюції української спільноти. Як приклад можуть слугувати події виборів до парламенту Австро-Угорської імперії в 1911 р. У ході їх проведення польські політичні кола Галичини, маючи на меті розколоти український рух, виступили із підтримкою москвофільських діячів. Це зумовило появу на сторінках “Місіонара” заяв про те, що “тверді русини [українці – авт.]

---

¹ Див.: *Дмитрук К.Е.* Уніатские крестоносцы: вчера и сегодня. – М.: Политиздат, 1988. – 381 с.; *Мигович И.* Преступный альянс: О союзе униатской церкви и буржуазного национализма. – М.: Политиздат, 1985. – 190 с.

² *Лужницький Г.* Українська Церква між Сходом і Заходом: Нарис історії Української Церкви. – Філадельфія: Накладом Союзу українців-католиків “Провидіння,” 1954. – 723 с.; *Лончина Б.* Українська Католицька Церква і ми. – Мюнхен, Міттенвальд, 1946. – 12 с.; *Качор А.* Роль духовенства і Церкви в економічному відродженні Західної України // Збірник тисячоліття християнства в Україні 988–1988 / Під ред. О. Барана, О. Геруса. – Вінніпег: Українська вільна академія наук в Канаді, 1991. – С. 91-124.

³ *Мудрий С.* Нарис історії Церкви в Україні. – Івано-Франківськ: Вид-во Івано-Франківського Теолого-катехитичного духовного інституту, 1999. – 526 с.; *Назарко І.* Київські і Галицькі митрополити: Біографічні нариси (1590 – 1960). – Торонто: Вид-во отців Василіян, 1962. – 271 с.; Нарис історії Василіянського Чину св. Йосафата // Записки Чина св. Василя Великого. – Рим: Вид-во ОО. Василіян, 1992. – Серія 2. – Секція 1. – Т. 48. – 640 с.

⁴ *Каровець М.* Велика реформа Чина св. Василя В. 1882 року: В 4 ч. – Жовква: Вид-во ЧСВВ, 1938. – Ч. 4. – С. 325.

ідуть враз з поляками проти свого народу” і “кождий що не є зрадником свого народу, голосує на свого народного кандидата, а не за того, котрий є ворогом его народу”¹.

Тверезий національний підхід визнавався за василіянами навіть з боку ідейних противників, зокрема представників тодішнього соціалістичного табору, підґрунтям ідеології яких був атеїзм. Так, І. Франко стверджував, що “щирий католицизм” не став завадою для втрати ченцями “почуття своєї національності”, а одного з протоігуменів – Плятоніда Філяса та о. Сотера Ортинського він вважав “завзятими народовцями”². Водночас самі представники ЧСВВ частину народовців не без підстав характеризували як індиферентних до вчення церкви. Отже, концепції цих суспільно-політичних сил стосовно еволюції українців краю значною мірою не узгоджувалися з поглядами представників чину. Саме тому в середовищі василіянського чернецтва поступово витворилося своє бачення національного розвитку. Його базисними постулатами вважалися обстоювання власної ідентичності; плекання традиції греко-католицизму та вірність своєму обряду; відданість престолу Габсбургів³.

Характерним для національного світобачення в середовищі василіян було твердження про окремішність українців. У “Місіонарі” зазначалося: “Як не хочемо бути Поляками, не хочем бути і Москалями [росіянами – авт.]. Як тоті, що хотять з нас поробити Поляків, то вороги наші, так само не приятелі а вороги пишуть такі книжки, що хотять перекабалити нас на Москалів”⁴. Така позиція ченців ЧСВВ підтримувалася вищою ієрархією ГКЦ. Проти ополячення і латинізації греко-католицького населення, а також проти поширення москвофільських ідей виступав, наприклад, митрополит Сильвестр Сембратович (1882–1898 рр.).

Складовою бачення василіянами національного розвитку була теза про соборність нації. Представники ЧСВВ наголошували на єдиному корінні галичан і “русинів-українців” із-за Збруча⁵. Під час революції в Росії (1905–1907 рр.) василіянське керівництво сподівалося на можливість розгортання місійно-проповідницької праці серед “братів по мові”. Ці сподівання не справдилися, але необхідність розгортання місіонерського руху на українських теренах Російської імперії була однією з визначальних складових доктрини розвитку Василіянського чину в I пол. XX ст.

Окрім виступів на шпальтах періодики, з метою пропаганди елементів національного життя, василіяни використовували місійні акції. Тематичне спрямування окремих місій зумовлювалося потребою укріплення в деяких регіонах прив’язаності українців до власного обряду, зміна якого часто ставала передумовою подальшої денационалізації. Так, після проведеної

¹ Без назви // Місіонар. – 1914. – Ч. 6. – С. 161, 174.

² Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Франко І. Зібрання творів. В 50 т. – К.: Наукова думка, 1984. – Т. 41: Літературно-критичні праці (1890–1910). – С. 421.

³ Каровець М. Велика реформа чина св. Василя В. 1882 року: В 4 ч. – Львів: З друкарні Наукового товариства ім. Шевченка, 1933. – Ч. 2. – С. 19, 20.

⁴ Розмовний листок // Місіонар. – 1905. – Л. 9. – Обкл.

⁵ Із сьвіта і Церкви // Місіонар. – 1904. – Ч. 5. – С. 128.

15–18 травня 1898 р. масштабної акції в с. Острів (район Ярославля), редакція “Місіонаря”, констатує факт переходу деяких місцевих греко-католиків до римо-католицького обряду, закликає, щоб після завершення заходу “вони опам’яталися і повернули до рідної Церкви”¹.

Посилення серед українського населення відданості власному обряду і національності висувається на чільне місце серед причин проведення місійного заходу в листі о. Миколи Лопатяка (с. Дубрівка в межах Перемишельської єпархії) від 25 серпня 1907 р. Парох вказує, що проповіді для місцевого населення виголошуються по-польськи, а місцевий римо-католицький клір своїми діями спонукає українців до зміни обряду. Саме тому метою місійної акції з залученням василіян, є “одних притягнути а других поучити”, виходячи з того, що “тут много дуже утратило свій св. обряд а горстка котра полишилася є тероризована від латинників [клір та вірні римо-католицького обряду – *авт.*]” і мало тих, хто “сміло і відверто визнавали, що суть русинами”².

Слід зазначити, що василіяни не відмовлялися від налагодження співпраці з представниками польського духовенства. Умовою для цього вважалися доброзичливість і взаємоповага. Водночас така взаємодія мала епізодичний характер і може розглядатися як еталон взаєморозуміння, забезпечити сталість якого наприкінці XIX – на поч. XX ст., на жаль, не вдалося. В ході місійно-проповідницької діяльності кредом василіян стало твердження про те, що “Русин обряду руського [греко-католицького – *авт.*] повинен триматися свого звичаю; не мішати одно звідси, одно звідти”³.

Узагалі кінець XIX – поч. XX ст. характеризується зростанням серед ченців ЧСВВ антипольських настроїв при збереженні пієтету до загальної католицької традиції. Окрім випадків не толерантного відношення з боку польського кліру до появи таких тенденцій у середовищі чину спричинилося засилля представників польської національності в суспільно-політичному житті Галичини. Одним із свідчень про існування подібних тенденцій може розглядатися листування брата Йосифа-Станіслава Зюлковського з протоігуменом щодо виступлення з монастиря. У листі від 2 червня 1911 р. він зазначає, що в місцевому монастирі “всі взагалі суть ворожо успособлені [налаштовані – *авт.*] до польського народа”. Виходячи з цього вищезгаданий брат, стверджуючи водночас відсутність утисків і переслідування з боку ченців монастиря, робить висновок про те, що “як я маю працювати межи ворогами і для чужого народа, то ліпше буде як я буду межи своїми і для своїх працювати”⁴.

Факти відмови від греко-католицького обряду в середовищі українців Галичини передували не тільки подальшому ополеченню, а й переходу у

¹ Вьсти місіонарскї з краю // Місіонар. – 1898. – Ч. 3. – С. 45.

² Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІУ у м. Львові), ф. 684 (Протоігуменат монастирів ЧСВВ, м. Львів, 1806–1945 рр.), оп. 1, спр. 74 (Матеріали про місійну пропаганду василіян та проведення реколекцій в Галичині, 1883–1938 рр.), арк. 45, 45 зв., 46, 46 зв.

³ Там само, арк. 38 зв.; Відповіді на питання // Місіонар. – 1902. – Л. 5. – С. 76.

⁴ Там само, оп. 1, спр. 366 (Листи монахів-василіян про звільнення від чернечих обітів, 1908–1911 рр.), арк. 24 зв.

православ'я. Тому місійні акції василіян, як і у вищенаведених прикладах із подоланням пролатинської агітації, проводилися з метою ліквідації проросійського впливу. Особливого загострення ця проблема набула з наближенням Першої світової війни, коли Галичині розгорнулася широка промосковська агітаційна кампанія. Апологети москвофільства характеризувалися як особи, які зреклися “своїх батьків; свого язика [мови – *авт.*] ... своєї народности [національності – *авт.*]”¹. У релігійному житті “тверді русини” критикувалися ченцями ЧСВВ за намагання якомога сильніше наблизити греко-католицький обряд до норм російського православ'я. Така позиція вважалася наслідком комплексу меншовартості, нерозуміння власної традиції, небажання працювати над зміцненням її специфіки.

Водночас у цьому ставленні не слід вбачати вияв ксенофобії та шовінізму. Представники ЧСВВ наголошували на необхідності толерантних і взаємовигідних міжнаціональних стосунків. Вони обстоювали тезу про те, що “чи хто Німець, чи Москаль [росіянин – *авт.*], чи Русин [українець – *авт.*] – Всі ми браття і сестри ... великої святої родини на землі”².

Місійні акції василіян сприяли розвитку усвідомлення українським населенням різних регіонів своєї національної єдності. В організованих василіянами паломництвах та місіях брали участь представники не тільки Східної Галичини, а й Закарпаття, Буковини та українських земель тодішньої Російської імперії. Простежується намагання ченців у ході подібних заходів пропагувати серед населення національну символіку. Так, наприклад, в оголошенні про місію на базі монастиря ЧСВВ у Краснопуці (сучасна Львівщина) 6–12 липня 1901 р. акцентується на потребі використання синьо-жовтих барв при оформленні необхідних атрибутів (хрест, хоругви, спеціальні образи) представників окремих парафій. При цьому наводиться приклад прочан із Закарпаття, які щорічно беруть участь у прощах до Гошівського монастиря³.

Дбаючи про утвердження національної свідомості українців краю, василіяни водночас різко критикували негативи національного характеру. Так, о. Атаназій Калиш у своєму звіті констатував, що “в оцінюванні людей, справ і подій у нас надзвичайна безкритичність, поверховість та легкодушність”, результатом чого є поява у суспільно-політичному житті осіб “без духовної вартости, що своїми фаєрковими [феєрверковими – *авт.*] виступами вразили нас, а недооцінюємо людей дійсних заслуг і поважної праці. Тому то наш загал є так ласим жировиском [сприятливим середовищем – *авт.*] для всяких демагогів. Правдою чи ложею, щиростию

¹ Там само, спр. 71 (Листування з греко-католицькою консисторією щодо посилення релігійної пропаганди в громадському житті і школі для збереження народних мас від денационалізації, 1908–1909 рр.), арк. 44, 44 зв.; Сьв. Отець Ігнатий Патріярх, прообраз і заступник на жовтень // Місіонар. – 1907. – Л. 10. – С. 315.

² Синівська улягість Святішому Вітцю // Місіонар. – 1911. – Ч. 4. – С. 122.

³ Десять літ // Місіонар. – 1907. – Л. 1. – С. 3; Вѣсти місіонарскі // Місіонар. – 1901. – Л. 12. – С. 188.

чи підступом, лестию чи грозою, аби тільки вміти відповідно вплинути на чувство, вміти заграти на нашій вразливості, а ми на сліпо підемо за ними¹. Стверджується також, що “одною з властивостей нашої збірної вдачі” є “понад міру індивідуалістичні, самолюбні норови. Брак зрозуміння для добра суспільного, а за те переріст індивідуалістичних норовів, пересадний егоїзм”, наслідком чого є відсутність розуміння цінності “чесноти підданости”, яку часто трактують як вияв рабської покори; відданість вважають лакейством, а натомість “величають критику яко дбалість о загальне добро, крамолу яко геройський подвиг”².

До негативних виявів національного характеру, які знаходять своє відображення у суспільному житті, окремі представники чину зараховували також домінування відчуттів, “змислів” над розумом, відсутність належної твердості духу та волі. Констатується, що “надмірна уляглисть [піддатливість – *авт.*] вражінням ... є причиною великої розточи в цілім нашім товариській та суспільнім життю. Що гурток, що одиниця то окрема партія чи підпартія, годі їм порозумітись бо всі говорять іншими язиками і тому ціле наше жите подобне на будову скрізь вавилонську, великі почини і много їх, але що з того, коли зістають без звершення”³.

На думку о. Атаназія Калиша, характерним для українців краю був брак “державного чи суспільного інстинкту”, що виявлялося у небажанні йти на обмеження особистого заради суспільного. Бо “житіє суспільне ... вносить зі собою певне ограничене особистої, індивідуальної свободи одиниці і тому є воно до певної міри для одиниці тягаром. Чоловік духа, котрий вміє глядіти далше і висше, легко пізнаєть, що тягар сей є лише взглядний... він робить жертви з меншого добра, аби досягнути більше. За те чоловік чуття і змислів ... що відчуває тягар, спостерігає особисті незгоди ... не бачить одначе їх вищої раці і тому не має зрозуміння для спільного, понадособового добра, не видить оправдання, чому він має приносити якісь жертви з особистої свободи”, тож “коли ходить о користи з публичного життя, ми перші зголошуємось з правами, готові кулаками розштовхувати других ... за те, коли ходить о якусь особисту жертву для добра загалу, тоді “наша хата з краю””⁴.

Саме тому окремі діячі ЧСВВ констатували відсутність серед української спільноти краю достатньої кількості “людей зрівноважених ... що мимо трудностей, мимо крику загальної опінії [громадської думки – *авт.*], мимо невдач ... не стратили би духа і спокійного тверезого погляду на особи і річи, що раз пізнавши правду та слушність за жадну ціну не зрадили би єї ніколи, що раз вибравши чесну ціль, певним, витривалим ходом прямували би аж до побідного кінця”⁵.

---

¹ Львівська наукова бібліотека НАН України імені В. Стефаніка, відділ рукописів, ф. 3 (МВ) (Бібліотека монастиря василіян у Львові), спр. 854/1 (о. Атаназій Калиш. Текст звіту про діяльність настоятеля ЧСВВ, виголошеного перед учасниками капітули та визначення завдань Чину, 1920-ті рр.), арк. 19, 20.

² Там само, арк. 30, 32.

³ Там само, арк. 24.

⁴ Там само, арк. 29.

⁵ Там само, арк. 39.

Активність представників ЧСВВ у суспільному житті українців Східної Галичини кінця XIX – поч. XX ст. першочергово визначалася необхідністю розвитку духовності та піднесенням авторитету ГКЦ. Водночас у своїй праці ченці звертали увагу на окремі складові життя соціуму, які мали національний характер. Василяни на теоретичному та практичному рівнях опрацьовували питання міжнаціональних та міжконфесійних взаємин; обстоювали національні інтереси українського народу, визначали складові доктрини національного розвитку соціуму. Варто відзначити, що у такій діяльності ЧСВВ часто наштовхувався на опір з боку не тільки своїх ідейних опонентів, а й представників римо-католицького кліру. Долати приходилося також і внутрішні суперечності стосовно розуміння напрямних розвитку різних сфер національного життя. Проте у таких умовах поступово викристалізовувалося бачення представниками чину своєї національної позиції, поповнювався і розроблявся арсенал методів та засобів втілення своїх поглядів. До найбільш поширених із них можемо віднести виступи на шпальтах періодичних видань, проповідництво, організацію місійних акцій тощо. Отже, притримуючись твердження про те, що “великі цілі, великі ідеї виховують великих людей”, василяни у своїй праці з соціумом спрямовували свої зусилля на “... найвищі цілі, найбільші ідеї та добра” – “... славу Божу, добро і щастє людських душ”¹.

---

¹ Там само, арк. 27.